

УДК 811.111:801.8: 82.09:81'322.5

ГРАФІЧНА ФОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРАФОСЕМІОТИКИ

Білецька О. В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджується дихотомія «форма – зміст» у постмодерністській лінгвопоетиці. Особливу увагу приділено складовим та характерним ознакам нової графічної форми постмодерністського художнього тексту крізь призму графосеміотики. З'ясовано відмінності постмодерністського художнього тексту від класичного художнього тексту з огляду на особливості їхніх графічних форм.

Ключові слова: форма, зміст, графосеміотика, візуалізація, нова графічна форма, постмодерністський мультимодальний художній текст, класичний художній текст.

Билецкая Е. В. Графическая форма постмодернистского мультимодального художественного текста сквозь призму графосеміотики. В статье рассматривается дихотомия «форма – смысл» в постмодернистской лингвопоетике. Особое внимание уделяется характеристикам новой графической формы постмодернистского художественного текста сквозь призму графосеміотики. Устанавливаются особенности новой графической формы постмодернистского мультимодального художественного текста как таковой, что существенно отличается от формы классического художественного текста.

Ключевые слова: форма, смысл, графосеміотика, визуализация, новая графическая форма, постмодернистский мультимодальный художественный текст, классический художественный текст.

Biletska O. V. Graphic form of postmodern multimodal fiction text through the prism of visual semiotics. The article highlights the interdependence of the notions "form" and "content" in postmodern linguopoetics. Special attention is drawn to the characteristic features of the new graphic form of postmodern text through the prism of visual semiotics. The article outlines the differences in the graphic forms of postmodern text and classical text.

Key words: form, content, visual semiotics, visualization, new graphic form, postmodern multimodal text, classical text.

Постановка проблеми. Невпинна модернізація цифрових, електронних, комп'ютерних та поліграфічних технологій суттєво змінює не лише умови нашого повсякденного буття, але й сучасний друкований текст, який відступає від класичних канонів текстотворення «чорним по білому» [9, 444]. Класичний текст, що звикло уособлював ясність, виразність та зрозумілість викладу друкованого письма з його чітко структурованою формою поступово змінює мультимодальний текст як неієрархічне, ризоматичне ціле, у якому переплітаються знаки різноманітних семіотичних систем, що творять його нову форму та зміст.

Вище згаданий технічний прогрес уможливило застосування знаків невербальних семіотичних модусів, тобто ресурсів небуквених знакових систем, як от фотографій, цифр, кольорів тощо як таких, що не є вторинними стосовно вербального повідомлення у площині мультимодального художнього тексту: вони мають власне семантичне наповнення, яке може розширювати чи контрастувати з планом змісту вербальних знаків, або ж мають власний план змісту незалежний від вербального супроводу. Таким чином, сучасний мультимодальний текст синтезує вербальні та невербальні коди, що, своєю чергою, творять його нову графічну форму, а отже і його новий зміст.

Дослідження постмодерністського мультимодального художнього тексту (надалі ПМХТ) вимагає особливої «візуальної грамотності» (visual literacy) [10, 28], що дозволяє декодувати його гнучку, динамічну, нелінійну, полікодову структуру за межами вузько лінгвістичних досліджень – звідси **мета** цієї наукової розвідки, яка полягає у визначенні специфіки нової графічної форми ПМХТ крізь призму графосеміотики.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

уточнити зміст понять «форма» та «зміст» у лінгвопоетиці загалом та у постмодерністській лінгвопоетиці зокрема;

– з'ясувати зміст поняття «нова графічна форма» постмодерністського мультимодального художнього тексту крізь призму графосеміотики;

– встановити ключові ознаки нової графічної форми постмодерністського мультимодального художнього тексту та її відмінності від форми класичного художнього тексту.

Об'єктом дослідження є постмодерністський мультимодальний художній текст, а **предметом** цієї наукової розвідки – графічна форма постмодерністського мультимодального художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нові графічні тенденції у формотворенні ПМХТ дають підстави розглядати його як корпус змістових артефактів, сплетіння різнотипних (як вербальних, так і невербальних) кодів, що містять засоби різнорідних семіотичних систем. На позначення таких текстів існує низка термінів: креолізовані (Анісімова Є.Є., Сорокін Ю.О., Тарасов Є.Ф. та ін.), семіотично-ускладнені, паралінгвістично активні, негомогенні, інтерсеміотичні, багатоканальні (Семенюк Т.П.), полікодові (Комісарова Н.Г., Лук'янець Т.Г., Сонін О.Г.), лінгво-візуальні (Большаянова Л.М.), візуальні (Порозов Р.Ю.), ізовербальні (Бернацька А. О.), іконічні (Гетьман З.О.), типографічно-ускладнені (Waller R.), мультимодальні (Walsh M.). Сучасні лінгвістичні праці зосереджені на взаємодії вербальних та іконічних компонентів у гібридних текстах, тоді як лише поодинокі наукові розвідки фокусують увагу на питаннях взаємозв'язку форми та змісту в сучасних текстах [6]. Оскільки висвітленню дихотомії «форма – зміст» в постмодерністському мультимодальному художньому

тексті приділено недостатню увагу, це й зумовлює актуальність нашої лінгвістичної розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «текст» до сьогодні не отримало однозначного тлумачення серед науковців [4, 5], отож звернімося до першоджерел, де воно вперше згадано у посібнику з риторики «Повчання оратору» Марка Фабія Квінтіліана. У цій праці ритор метафорично асоціює текст з «витканим полотном» [17, Книга 9.4.17], що перегукується з грецьким υφός (hyphos) – «виткане полотно», «сплетіння» або «павутина». Оскільки у широкому розумінні будь-який текст є сплетінням чи з'єднанням, «важливо встановити як те, що з'єднується, так і те, як і для чого з'єднується» [4, 7].

ПМХТ фіксує величезну кількість не лише вербальних, але й невербальних графічних знаків, що, своєю чергою, поєднуючись гібридними способами, продукують нескінченні можливості творення нової графічної форми тексту, а отже й нового змісту. Постмодерністське письмо ототожнюють з безладним, неструктурованим, багатозначним, рухомим текстом, який твориться в конкретному часовому просторі [1, 462– 518]; отже, ні форма, ні зміст тексту не є сталими величинами, що деталізуємо нижче.

В усталеному розумінні *форма* – це «обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; певна система художніх засобів як спосіб вираження змісту творів літератури й мистецтва; сукупність прийомів, елементів техніки виконання, які використовуються при створенні мистецького твору» [3, 1543].

Поняття *форма* та *зміст* увійшли у науковий термінологічний корпус лінгвопоетики з філософії, де форму тлумачать як вираження ідеї [2, 49–50], русійну силу чи причину існування речі [там само, 52], що протиставлена явищу чи матерії. Згодом позиціонують діалектичну єдність форми й матерії, коли форма виражає й обумовлює зміст, є його внутрішньою й зовнішньою організацією і немає цінності окремо від змісту; зміна змісту неодмінно призводить до зміни форми, водночас один і той же зміст може проявлятися у різноманітних формах [8].

Системний підхід до мови як структури, у якій позначувальне і позначуване перебувають

у тісному взаємозв'язку, за Ф. де Соссюром [18, 10] утверджується *структуралістами*, які вважають, що «несвідома діяльність мозку полягає у верховенстві форми над змістом», а «форми є фундаментально однаковими для будь-яких видів діяльності – стародавніх і сучасних, примітивних і цивілізованих...» [15, 21]. Як знакової структури, текстові влас-

твива дуалістичність: він є водночас як матеріальним, маючи план вираження, так і нематеріальним, маючи план змісту.

Поняття про форму та зміст еволюціонують у *постструктуралізмі/постмодернізмі*. Постмодерністське текстотворення відкидає модель традиційного художнього тексту «стабільність форми – однозначність змісту», а радше, пере-

Таблиця 1

Ключові ознаки графічної форми ПМХТ та КХТ:

	Графічна форма ПМХТ	Графічна форма КХТ
Композиція	<i>різнорідне, фігурне розташування тексту</i> (вертикальне, спіральне, діагональне тощо), з метою його візуалізації; <i>оказіональний поділ тексту на глави та абзаци;</i>	<i>однорідна композиція тексту;</i> <i>рівномірний абзацподіл, поділ на глави та абзаци;</i>
Перспектива	<i>багатоплановість тексту:</i> розташування вербальних і невербальних знаків на різних планах (наближеному й віддаленому від читача);	<i>одноплановість тексту:</i> рівномірне розташування тексту на тому самому плані стосовно читача;
Графічні знаки:	<i>домінування невербальних знаків</i> , що передають конотативне значення як знаки множинного кодування	<i>перевага вербальних знаків</i> (буквених графем) у площині тексту; невербальні знаки доповнюють вербальний текст
<i>синграфеміки</i>	знаки пунктуації і правопису, що навмисно спотворюють орфографічну норму;	дотримання правил правопису й орфографічної норми;
<i>супраграфеміки</i>	різноманітні шрифтові варіації (гарнітури, кеглю, нарису, ілюмінювки, нахилу, ширини), що мають власний план форми та змісту;	спорадичне курсивне або жирне виділення, як правило, з метою логічного чи емпатичного наголосу;
<i>топографеміки</i>	надмірне втягування, екстраінтервалізація, розрядка, нерівномірний абзацподіл;	одинакові відступи, інтервали, абзаци, лінійне розташування тексту;
<i>гіпографеміки</i>	підсилюють, доповнюють чи суперечать плану змісту вербальних знаків;	застосовуються як ілюстративне доповнення вербальної інформації здебільшого у текстах дитячої літератури;
<i>субграфеміки</i>	ідеограми (числа, графіки, таблиці, карти), що репрезентують ідею чи концепт і підсилюють, доповнюють чи суперечать плану змісту вербальних знаків;	використання чисел, графіків, схем, таблиць тощо в науково-публіцистичних текстах, що схематично відображають вербальну інформацію;
<i>колорграфеміки</i>	відтінки і кольори різної насиченості та яскравості, які мають власний план форми та змісту як знаки-символи;	переважає чорно-біла гама кольорів; різні кольори застосовуються лише в ілюстраціях, що доповнюють вербальний текст здебільшого в текстах дитячої літератури.
	<i>інтенсивне утворення графічних новацій</i> – гібридних одиниць тексту, утворених в результаті взаємодії невербальних та вербальних знаків.	

фразовуючи теорію асиметричного дуалізму мовного знака за С. Карцевським [5, 29], відображає модель «варіативність форми – множинність змісту». Позначувальне (план вираження) і позначуване (план форми) є водночас як парними, так й асиметричними величинами, які перебувають у відношенні нестійкої рівноваги [там само].

ПМХТ віддзеркалює перехід лінгвістики від логоцентризму до графоцентризму [12], що відображено в його новій мультимодальній формі [13; 19]; отже, домінантою ПМХТ стає візуалізація. Саме тому у фокусі нашого дослідження лежить аналіз графічної форми ПМХТ крізь призму *графосеміотики* / *візуальної семіотики* (*visual semiotics*) як комплексної науки, яка вивчає способи візуальної комунікації та знакових систем, що домінують у їхньому використанні [16].

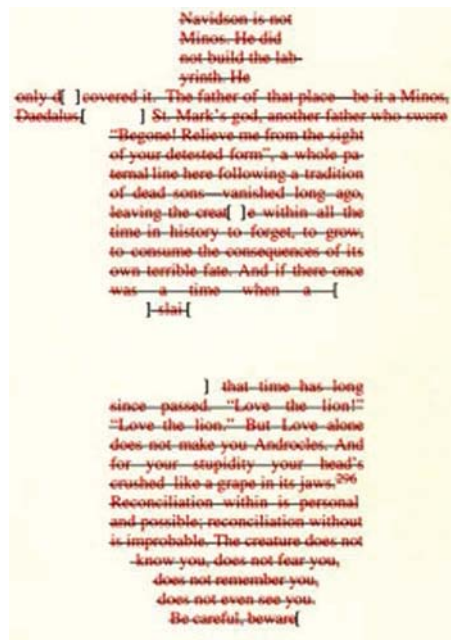
Демократизація мовної норми унаслідок послаблення чи відсутності цензури як такої пропагує всюдозволеність, розкутість, експериментальність сучасного мультимодального художнього тексту через деконструктивну гру з формою. Зміст ПМХТ творять не стільки складні лексичні засоби, скільки семіотично неоднорідна форма, що виражається за допомогою різноманітних графічних знаків.

З погляду лінгвосеміотики загалом та графосеміотики зокрема ми трактуємо будь-який графічний знак як символ, який набуває значення лише за умови взаємодії з іншими знаками, з контекстом, а також із суб'єктом. Той самий знак здатний встановлювати різні типи зв'язку з текстом як макрознаком. Отже, повертаючись до вище згаданої латинської метафори, ПМХТ порівнюємо з мереживом чи павутиною, акцентуючи увагу на багатовимірності його значень, що детермінує певна графічна форма. Узагальнюючи викладені підходи до тлумачення понять «форма» та «зміст», вважаємо, що ПМХТ – це артефакт, який вирізняється новою графічною формою і об'єднує графічні знаки (вербальні й невербальні) з характерними текстотвірними й смислотвірними властивостями, які породжують деконструктивну множинність інтерпретацій.

Нову графічну форму ПМХТ трактуємо як свідоме порушення канонічних норм текстотворення за допомогою знаків гетерогенних семіотичних модусів у єдиному текстовому просторі з метою цілеспрямованого впливу на читача.

Семіотичні модуси – це ресурси різних знакових систем, не обмежені лише вербальними, тобто суто мовними, знаками [13, 129], що можуть бути реалізовані в більш ніж одному медіумі [там само], тобто каналі інформації. Отже характерними ознаками ПМХТ є: *мультимодальність*, під якою розуміють взаємодію знаків різноманітних семіотичних модусів у межах одного й того ж тексту [там само], та *інтермедіальність*, тобто відношення між знаками медійних систем, орієнтованих на різні канали перцепції інформації [7]. У цьому зв'язку ми вивчаємо ПМХТ як *гібридний текст*, створений у стилі *печворк* [11, 10] (з англ. *patchwork* – 1) зшитий із клаптиків (строкатий) виріб; 2) мішанина, гарמידер).

Декодування нової графічної форми ПМХТ передбачає врахування таких її складових елементів, як: *композиція* (локалізація й організація графічних знаків у ПМХТ); *перспектива* (розташування графічних знаків на певному плані стосовно читача); власне *графічні знаки* (декодування за допомогою них смислу залежить від семіотичної природи того чи іншого графічного знака, його первинного призначення тощо). Унаочнимо складові графічної форми ПМХТ на прикладі:

(336)

Аналізований фрагмент з роману М. Данелєвського *“House of Leaves”* кодує як форму, так і зміст лабіринту-будинку, яким мандрує протагоніст Уїлл Невідсон, а також лабіринт-текст, який важко декодувати без виходу за межі самого тексту. Передусім слід звернутись до міфології, на

що вказує фігурна композиція тексту-лабіринту, закреслення, червоний колір, незаповнений текстовий простір, а також вербальне відсилання до міфічних персонажів (Мінос, Дедал, Андрокл) та міфологічних об'єктів (лабіринт, лев). Деякі з них також можуть вказувати і на сферу релігії (Святий Марко Подвижник), та художньої літератури (п'єса Бернарда Шоу «Андрокл і лев») і/або кіноіндустрії (екранізація п'єси Бернарда Шоу з однойменною назвою «Андрокл і лев»). Таким чином, декодування плану змісту безпосередньо залежить від декодування плану форми тексту, вимагає виходу поза межі контексту в різні галузі знань, утруднюючи декодування прочитаного й породжуючи множинність інтерпретацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумуємо результати нашого дослідження у нижче наведеній таблиці, що відображає ключові відмінності між графічною формою ПМХТ та формою класичного художнього тексту (КХТ).

Таким чином, ПМХТ втілює свавілля знака в мультимодальній єдності форми й змісту через

взаємодію знаків гетерогенних семіотичних модусів, що кодують його різними способами. Нова графічна форма ПМХТ вирізняється фігурною композицією, багатоплановістю та незвичним поєднанням вербальних та невербальних знаків, які ведуть до свідомого порушення канонічних норм текстотворення, породжуючи гібридний тип тексту.

Графічні ресурси втілюють прагматичний та змістовий аспекти ПМХТ, є релевантними у його формотворенні і визначають множинність способів його смислової інтерпретації. Нова графічна форма сприяє еволюції ПМХТ в «текст-образ», якому притаманні гнучкість, багатовимірність, динамічність. Графічна форма ПМХТ апелює до наших органів чуття (зорових, слухових, тактильних тощо), таким чином максимально наближаючи текст до реалій буття кожного індивіда. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні характерних особливостей графічної форми різножанрових мультимодальних текстів (кіно, електронного тексту) тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989 – 616 с.
2. Бичко І.В. Антична філософія: класика, еллінізм, римська античність // Філософія. курс лекцій: Навч. посібник / Бичко І.В., Табачковський В.Г., Горак Г.І. та ін. – К., Либідь, 1993. – С. 43–63.
3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ, Ірпінь. – Перун, 2005. – 1728 с.
4. Валгина Н.С. Теория текста. Учебное пособие. – Москва: Логос, 2003 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://yanko.lib.ru/books/language/ru/valgina.teoriya_teksta.moskva.logos.2003p173_\(sl\).htm](http://yanko.lib.ru/books/language/ru/valgina.teoriya_teksta.moskva.logos.2003p173_(sl).htm). – Заголовок з екрану.
5. Карцевский, С.О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака / С.О. Карцевский. – Москва, 2001 // Введение в языковедение : хрестоматия : учебное пособие / сост. А.В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат, Г.И. Рапова. – Москва : Аспект Пресс, 2001. – С. 76-81.
6. Крючкова Я.Р. До питання про форму і її співвідношення зі змістом у сучасній літературі (на матеріалі оповідання В. Пелевіна «Світло горизонту») // Чорноморський державний університет імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – Серія : Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Випуск 158. Том 170. – С. 37– 41.
7. Просалова В. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу // Філологічні семінари: Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст. Випуск 16. – Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 46–53.
8. Щерба, С. П. Філософія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, О. А. Заглада ; ред. С. П. Щерба. – [5-е вид.]. – К. : Кондор, 2011. – 548 с.
9. Anstey M. "It's not all Black and White": Postmodern Picture Books and New Literacies // Journal of Adolescent & Adult Literacy; Vol. 45 Issue 6, 2002. – P. 444–457.
10. Avgerinou M. D. Re-Viewing Visual Literacy in the "Bain d' Images" Era // TechTrends March/April 2009. Volume 53, Number 2, P. 28–34.
11. Badulesku D. The Hybrids of Postmodernism / Dana Badulesku // Postmodern Openings. – 2014. – Volume 5. – Issue 3. – pp. 9–20.
12. Chandler D. Biases of the Ear and Eye: "Great Divide" Theories, Phonocentrism, Graphocentrism & Logocentrism, 1994. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/litoral/litoral.html> – Заголовок з екрану.
13. Hallet W. The Multimodal Novel : The Integration of Modes and Media in Novelistic Narration / Wolfgang Hallet // Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Narrative Research / [ed. S. Heinen and R. Sommer]; [Narratologia: Contributions to Narrative Theory/Beiträge zur Erzähltheorie 20]. – Berlin : de Gruyter, 2009. – pp. 129–153.

14. Johnston D. The Assimilation of Text by Image, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.electronicbookreview.com/thread/electropoetics/assimilation> – Заголовок з екрану.
15. Lévi-Strauss C. Structural Anthropology (trans. Claire Jacobson & Brooke Grundfest Schoepf). Harmondsworth: Penguin, 1972.
16. Parsa A. F. Visual Semiotics: How Still Images Mean? Interpreting Still Images by Using Semiotic Approaches [електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу : <https://www.scribd.com/document/270665974/Visual-Semiotics-How-Still-Images-Mean>
17. Quintilian. Institutio Oratoria. Book 9.4.13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:abo:phi,1002,0019:4>. – Заголовок з екрану.
18. Saussure, Ferdinand de. Course in General Linguistics. Open Court Publishing, 1983. – 236 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=B0eB8mvov6wC&pg=PR5&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false. – Заголовок з екрану.
19. Walsh M. Reading visual and multimodal texts: how is “reading” different? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.decd.sa.gov.au/northernadelaide/files/links/Reading_multimodal_texts.pdf – Заголовок з екрану.